

ЛЕНИННИН ТУГУНУН АДАА-БИЛЕ — КОММУНИЗМНИН ТИИЛЕГЕЗИНЧЕ!

БҮГҮ ЧҮРТТАРНЫН ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда
туудуздаттынган
1966 ч.
НОВАБРЬ
7
ПОНЕДЕЛЬНИК
№ 264 (6595).
Өртөз 2 көп.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының
49 чыл ою делгерезин!

Коммунизмниң эрес-маадырлыг тургузукчузу,
оран-делегейде бүгү кижилерниң хосталгазы, тай-
быңы болгаш аас-кежи дээш эрес-маадырлыг
демиселчи улуг совет улуска алдар!

Москвага байырлыг хурал

Ноябрьның 6-да Кремльдин Съездилер Ордунга амыралык хурал депутаттарының Москва хоорай Соведини болгаш партияның хоорай комитетиниң Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 49 чыл оюнга холбаштырган байырлыг хуралы болган.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кирilenko, А. Н. Косыгин, А. Я. Пельшен, Н. В. Подгорный, Л. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, В. В. Гришин, Т. Ф. Устинов, Ю. В. Андропов, Н. В. Косихин, Ф. Д. Кузнецов, Б. Н. Пономарев оларның хуралдың президиумунага өстүр келгенин хуралга чыгышпаган диктатор алып чыгышпаганнары биле уткаан.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның кезиктүвү, амыралык чоннар депутаттарының Москва хоорай Соведини күүсөмүзү дагасы В. Ф. ПРОМЫСЛОВ ажыткан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 49 чыл оюнга дугайында илеткели СЭКП ТК-ның Президиумунун кезиктүвү, СЭКП ТК-ның чамалда партияның контроль комитетиниң дагасы А. Я. ПЕЛЬШЕН кылган. (СЭТА).

КЫЗЫЛГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүжү, ноябрь 6-да, республиканын хөгжүмүшүн театрныкы Кызыл хоорайны амыралык чоннарының төлөөкерлериниң Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 49 чыл оюнга уткаан байырлыг хуралы болган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дугайында илеткели профессорлардың област чыгышпаган дагасы эш Т. Ч. НОГБУ кылган.

ОКТАБРЬНЫН СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫН 49 ЧЫЛ ОЮ

1966 чылдың ноябрь 6-да Кремльдин Съездилер Ордунга байырлыг хуралга

эш А. Я. ПЕЛЬШЕНИН илеткели

Эштер!

Совет улус, бүгү делегейниң амыралык чоннары Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 49 чыл ою байырлыг делгелген турар-дыр. Даарта, ноябрь 7-де, байырлыг чылдың хуну эгелээр, ол чыл-биле бистин совет социалистиг күрүнесиниң амыралык-туртталгазының чартык чүс чылы демделгелгенин турар.

Төгүтүнчү буржуаар депшилетилер чорудуугазына каныгы-бир салдарын чедирген эвээш эвес болушкуну кижилер төлөгетенин сагыш-сеткилинде калагалаттын артып турар. Оларның чагызы-даа 1917 чылдың октябрь 25-че дүңдө Россияга болган чүүлдер-биле деңгетинмес. Большевиктер партияның организастааны болгаш сырый каттыштырганы, Петроградтын тура-халышкан пролетариаты Владимир Ильич Ленинниң удуртуугазы-биле буржуа-помещик тургустууга алуунуң согушкуну таварыштырган болгаш эрге-чагырганы болдунуң холунга алган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чаз тө-чазын эгелзенин айттып берген. Европанын, Азияны, Африканын болгаш Латин Американын алган хей чурттарына оң дараазында болтуулан бүгү революцияларны эге үези болган. Россия пролетариатының маадырлыг чоруктары капиталистиг чурттарның амыралык аңгызына болгаш бүгү амыралык чонна-

рынга моюн соггаар-даа сорук кириктиң үлөгөр-чижек, олар-ның революсучу демиселгине орук айтыр салдыс болур.

Октябрьның тилгезин-биле капитализмниң бүрүн төргизе-ли доозулган. Ам социалистиг система чер бөмбүрзенин дарт-тун биринден хей кезинде бадыткаттынган болгаш бистин илангавыстың бүгү чонунун үштүн биринден хейун каттыш-тырып турар. Россияга Октябрь революциязы империализмге удуу национал-хосталгалыг шимчөөшкенин күчүлүг күште-рин адырып хостан. Колониалдыг империализмниң бүрүзү-ларына бот эргелиг алдан ажыг хурунелер тургустунган. Эдөөн хей чурттарда капиталистиг эвес орустап чорудуунуң чүткүлү илергейлеттинип, социалистиг утланышкыннар улам толарар турар.

Совет Эвилелинде коммунизм тургузушкунуң чүткө болу-ну хан-дамырылган херөө кылдыр көрөй, харын болуун интернационалдык белик хүлээлгени кылдыр көрүшкөн. Бистин чуртувустун ажыгы чоннары Коммунистиг партияның удуртуугазы-биле амыралык чоннары болгаш тараачынарның делегейде баштайгы социалистиг Аза-чуртунуң экономиктиг, политиктиг болгаш шериг күчүзүн соксаал чок быжылап ту-рар.

I. Ленинниң идеяларының, Октябрьниң идеяларының тиилелгези

Эштер!

Совет кижилериниң бүгү-ле салгалдары: Совет эрге-чагыр-газы чаалап алган, социалистиг ниятталды тургускан. Аза-чурт дайынының тулчушкунунарының шөлдеринге оңу кам-галап алган кижилер-даа, адалары болгаш амыралык-биле ка-лы революцияның улуг херези төгүлчүлүк турар кижилер-даа Улуг Октябрьниң оңу сорук киришкенин болгаш өөрүш-күлүг уткуп турар.

Бистерин бир дөмей сагыш-болалдар, бир дөмей чүткүлдер болгаш нинти херек — коммунизм тургузушкуну каттышты-рып турар. Октябрьниң демиселчилериниң нан-биле чорутуу, оларның маадырлыг чорудууга өөренип чагычтар деп, Вла-димир Ильичиниң кыйгырынын хайныккан ханы сеткил-биле сактып турар бис. Социалистиг революцияның улуг башык-тынын сактып болгаш: Октябрьниң маадырларының алдарыг оруу-биле совет улус чартык чүс чыл иштинде бу-зуреллик чоруп келди! — деп чугаалаар бис.

Маадырлыг демиселдиң болгаш улуг тиилелгелериниң 49 чылы төзө берди. Чурттап эрттирген чыл бүрүз биске турас-каалдыг болгаш эргим унелиг, чүте дээрге ол чыл бүрүз со-вет тургузушкуну күчүлүг күжүнүн, марксизм-ленинниң идея-ларын тиилелгелериниң херечиял болур.

Октябрь революциязын амыралык массалар чаз амыралык тургузушкунуң ичтеринде боттандырган, чүте дээрге, ол револю-ция эге бакызын тура-ла тогалактын, чаартыктын шынар-бүдүштүг болган.

Амыралык аңгы политиктиг эрге-чагырганы болуунуң холун-га аптары биле-ле, В. И. Ленин социализм тургузушкуну-нун планын ажылап киришкен. Ол план барыны таланын дыка хей «билгелгел кижилеринге» утопист болгаш боттан-мас чүте кылдыр сагылып турган. Ленинни оруктан пар-тияны чайлашкын оралашкан кижилер бистин чуртувуска бешип туруп турган. Чамалык кижилер партияга биче-буржуа-

тыг авантюризмниң политиказын, өскөдөр — либералдыг ре-формизмниң политиказын албадарын күзөп турган болгаш.

Хоозун чулчурукчуларга болгаш авантюристтерге, буюу-рестерге болгаш дүжү берикчилерге удуу, трониктерге, ба-рыны уездиг оппортунистерге, национал-чайылчактарга болгаш ленинизмге өжөөнүң өске-даа болушкунуң удуу чилиг демиселге ленинниң номнадары амыралык боттандырап ужуу таварышкан.

Революцияның сорулдарының бүгү делегей төгүлүг улуг чаагай чорудууну болгаш эрги Россиядан салгап алдынган кедергей хожудангай чорутуу аразында ханы тамыны ажып эртер төлөдө, социализмниң идеяларына эң улуг берикчилик-кин, тиилелгеге бузурел, демир деп сагыла-чуртум, ажыктын аңгыны болгаш оң авангарды — партияны шызымык бол-гаш сырый каттышкан чорутуу херек турган.

Караңгы, чөм чок турган Москвага 1921 чылдың чазының-да Владимир Ильич Ленин чуртунуң салым-чолун бо-давышкан, мында деп сагыш човап бөжөөнүн сактып көрүр:

«РСФСР-ниң чурт чуртунда көрүп көрүр. Вологдадан сонгу талаже, Донда-Ростовтан болгаш Саратовтан муруну-чөөн талаже, Оренбургтан болгаш Омсктен муруну талаже, Томсктен сонгу талаже он-он кайгымык улуг кулчулук күрүшкүн сыңып болуу деп магалыг чаагай делгемнер татты-лып чоруткан-дыр. Мындаарга шак ол делгемнерде патриар-халдыг, чартык черлик чорук болгаш мырынаай баулу-ла черик чорук төргизип турар-дыр. (Чогааларының до-лу чымылазы, том 43, арын 228).

Революсучу кедергей хожудашкын-биле доозулган, амыралык аңгы-ны болгаш оң партиянының чогаалык күштеринге кызы-гаар чок бузурелди В. И. Ленин ол байдалга бешип соци-ализмге шилчир аргалыг деп чүтеге өөрелип чорган.

Мырынаай кедергей хожудашкын-биле доозулган совет улус ленинни партияны, удуртуугазы-биле чедикши-ниң

ниг ажып эркен. Бистин Төрөөн чуртувус белик хөгжүл-диг экономикалыг болгаш мурунчыг культуралыг күчүлүг болгаш чечектелчек социалистиг күрүне болу берген.

Революцияның ол чаалап алышкыннарын бөгүн черде тураа чогуу, анза-ла, бөдү-ла билдинир чүтүл кылдыр билди-тирар-дыр бис, эштер. Мындаарга бистин чуртувус шаанда каандыг турганын болгаш ол ам кандыг апарганын болгаш көөр болза, социалистиг революцияда кайы хире кайгычтык улуг чаартыктын күш синадыккенин, ол революция бистин чурту-вуска боттанын кайы хире аас-кежи болганын кижилер оңа хандыр билди каар болгаш.

Бистин чуртувус белем орук-биле эвес, а изеттинмез болгаш аар-берге орук-биле чоруп келген. Болуун «Публи-цистиг демделгелеринге» В. И. Ленин анык Совет күрүнесин оруун «аажок белик, кадыр болгаш ам-даа шимчилеттинмез» деген берге үлүшкүн-биле үлөгөдөп деппен чугаалаан. Мында акшажиныс-даа, оруурус-даа, черде чүт-даа чок, шаанда шенетинген чүт-даа чүте чок!»

Совет тургузуу, ажыл-агыйның социалистиг системазы, Коммунистиг партияның политиказы кадыг-дошкун болгаш чөптүг шыгалдааны — шак-уениң шыгалдааны туруп шылаан. Бистин партиясы, бистин үлүшүс болуун баштайгы ажы-лыкчылар болганынын төгүлүг хүлээлгезин алдарымы-биле күтүскөн.

Чуртту индустриализастаарын төгү талазы-биле эң кыска хуусада боттандырган, ол дээрге бистин Төрөөн чуртувустун экономика талазы-биле тускайлап чорутуу хандырган болгаш оңу делегейниң ийги үлөтүп күрүнесин болдурган.

Социалистиг революцияны оң өске нарын айтыры — ка-дээ ажыл-агыйның коллективизациясы база чедикшииниң шимчилеттинген. Бо болза ленинни кооператив планында айтыкан, техника талазы-биле хожудангай үрүмек бараан-ныг тараачын ажыл-агыйларын улуг, механизастаттынган коллективтиг ажыл-агыйларын оруунче шилчелерин кара чыгыс шың аргазы болган. Моон-биле казы Совет Эвилелин-ге ханы культура революциязы боттанын. Культура револю-цияны социализмни тургузушкунуң программасына чугула чарынмас эвөөлү болган. Владимир Ильичиниң демделгезин болза: «...капитализмге базындырганнан төдүг чорбас сен. Капитализмниң артырып кааны бүгү культураны холга ап, мындагы оң-биле социализмни тургузар херек. Бүгү эрте-мин, техниканы, бүгү билдирни, уран чуулгу холга алыр хе-рек. Ол чокка коммунистиг ниятталды тургузуп шылазас бис».

Партия орус болгаш делегей культуразының чедикши-нерин калбак массаларын адилет болдурган. Хей миллион ажылчынар, тараачынар, оларның урулары дээди эртемин чедип алган. Чуртта улусчу интеллигенция өскөн.

ССРЭ-ге социализмниң тиилелгези социал болгаш национал хайылаалар талазы-биле улуг өскөрүлгелерин кылган. Ажыл-чынар, колхозчулар, интеллигенция чыгыс аай болгаш сы-рый каттышкан ниятталды болу берген. Оңу тургузарына, бы-жылаарына удуртукчу роль, болуу долгандыр күш-ажыл-чы тараачынарын сырый каттыштырган бистин маадырлыг амыралык аңгымыска оңаажып келген болгаш оңаажып-даа турар.

Коммунистиг партия аңгы талазы-биле ылаштыг политика-ны бичи-биле боттандырган. Ажылчынарын болгаш тара-ачынарын эвилелгеге азынышкан, социализмни тургуза-рынга чуртту бузурелдиг чорутуп келген.

Ленинни национал политикага үндөзлөш, улуг-даа база биче-даа чүс ажыг улустар найыралчы өг-бүлөгө каттышкан.

Орус улустун дуадамчыны-биле акы-дунмалыкы катты-жымыкыга туруп алган, олар социализмге чедип келген-вер. Оларның элден хейт бо орукту капиталистиг хөгжүл-денин хилинчектиг үе-чадазын таварбайн эркен.

Аза-чурттуң Улуг дайымы совет тургузушкуну быжымын кадыг-дошкун шыгалдаан болган. Бистин үлүшүс болуун хосталгазын болгаш хамаарышпас чорутуу камгалап алыр дээш хей когаралдарга таварышкан. Бо болза чүткө бир шери-гиниң өске шериги ашкан тиилелгезин эвес, харын база ха-мыктын мурунда социализмни, бистин экономикавын болгаш идеологиявын, эртемин болгаш техниканы, совет кижилерин эрес-маадырлыг чорудуун, оларның улаан-бола-лынын тургуштууну тиилелгезин болган. Бис дайыны чылча шалкаш, фашистиг кулаанылган Европанын улустарын, оңи иштинде немец улусту камгалап алган бис. Совет улустун бо маадырлыг чорутуу кижилер төрөлгөн кажан-лаа утпас!

Москва чогууга немец-фашистиг шериглерин чылча шал-канын 25 чылы чокулап олтурар. Кадыг-дошкун чылда Совет Эвилелиниң бүгү улустарынын оолдары болгаш кыс-тары төрөөн найысмаалды херөө-биле камгалаарына туруш-кан, бүгү москвалык чыгыс кижилер кедергей уткен. Москваны, бистин маадыр хоорайныкы алдары өшпөс үлөгөр-чижек болуп кезээ-мөгөгө халаалары!

Дайы уенинде фашистиг араатаннар бистин 70 муң ажыг хоорайларыны болгаш суурларыны үрөгдөн болгаш өртөткөн, хей муң будурулгелерин оваланган бузундулар болдурган, он-он миллион кижилерин эг-хөргөн чокка ар-тырганнар. Мындаарга бүгү делегей реакцияны Совет күрүне хей чылдарда кошкч күрүне кылдыр хуулаан турар деп санаанынан, аажок өөрүп турган. Мындагы социализмниң дайыштары ол таварыгада база катал чаксаннар!

Дайын согузуниң уенин иштинде биске үлөтүп продук-цияны будуруу үндүрериниң өздүлгезин чылда ортумаа темпелери Американын Каттышкан Штаттарынында белик болган. Продукцияны алган хей чугула хевирлерин будуруу талазы-биле СССР АКШ-ка чүткө чөткөн эвес, харын база өрткөн — бисте демир руудын, хүмүр ашты хейун ап, кок-сук, цементин, магистраль төдөлөөтөрүн болгаш электро-воотарын, тараа ажаар комбайнарын, тулук мажын, дилит материалдарын, дүк кылгыларын хейун будуруп турар.

1965 чылда СССР-ге үлөтүп продукцияны будуруу 1940 чылдың-биле деңгээрге 8 катап хире көвүдөн. Эртем-техниктиг депшилгеге үндөзлөш улус ажыл-агыйынын эң чугула азырларын техника талазы-биле чаарты деринин чо-руткан.

Чеди чыл планының күүсөлденин түнелгиде совет улус коммунизмин материал-техниктиг баазанын тургузушкуну оруунга чугула баазыны кылган. Чеди чыл дугузунда беш чартык муң хире улуг үлөтүп будурулгелерин туткан бол-гаш ажылаала кинрген. Үлөтүрүе көл будурулге фондула-ры ийн катал көвүдөн.

Бо бүгү — ажылчынарын, тараачынарын, инженер-техниктиг болгаш эртем амыралык чоннарын эрес-сорукут болгаш баулуу маадырлыг күш-ажымын үре-түнелдери-ди.

Даарта бистин чурттуң хоорайларына болгаш суурлары-га байырдалыг чыскааларын бирги олуттарына чаз ордендериг болгаш медальдарыг муң-муң ажыл-ишчилер боттарынын будурулгелерин болгаш туулдарынын тутта-

(Уланчызы 2-ги арында).

(Эгези 1-ги арында).

ШЫҒ

ОКТАБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИК УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯСЫНЫҢ 49 ЧЫЛ ОЮ

гүлчү өзүп турар чорун өөрчүтүп-дүр. Улуу ажал-агы план-нары айлаштырып башкаруу чорук калыбын, бүдүрүлгөн специализациялар болгон кооперастары көзүп турар. Экономиктигулдузжалыга чөвүленин кезиңгүнери күнүлө-нүн арасында салыжалышкынын темзали 1961—1965 чылдарда 100 миллиард чыгам рубль болган. Бо беш чылда ол темзөл барык бүдүн чартык катат өзөр.

Барша керезонин киржикчилери күнүлөнерин Политиктигулдузжалыгы комитетинин Бухарест болгон Чөвүл хуралы социалисттиг чурттарын политиктиг калы ажалыжалыгынын көзүлөңгө чүгүлө үе-чада болган. Ол болза Европанын социалисттиг күнүлөнеринин чангыс азия болгон сырый каттыкышкынын көргүсөн, хөдөлүшкүнерин улам иңай айлаштырып таарыштырылган иңг берген.

Совет Эвилелин, Болгариянын, Венгриянын, Герман Демократтиг Республиканын, Кубанын, Моолдун, Польшанын, Румыниянын болгон Чехословакиянын партиялар болгон чак-акар ууртучуларынын совет черге чоокта чаа болгон акы-дунма ужуражышкыныры долу бидишкыниин болгон чан-гыс азия өзүлүл эртен.

Эштер! Вьетнама дүвүрөңгүнүн болушкунунар социалисттиг күнүлөнеринин уластарынын, бүтү дегелейин уластары-нын кичинеиин хаада туруп турар. Каттыккан Штаттарын империалисттери маалырыг вьетнам улуска уур ханым дээр-бети дайынын чорурары уругулап турар.

Вьетнам терге жүтүп турар америс бомбараларыг чаты-тышкыныны Иңий-кылат чартык ортузуну денисаары-ден дашкаар иҥак черлерге бейи хоралыг бужу жүрүчү че-дирип турар. Вьетнама америс агрессияга ууражышкыни бүтү дегелейе калырып, Каттыккан Штаттарын даштык политика таланы-биле чааскааныздыр чорук күштелип турар.

Совет Эвилелин Каттыккан Штаттарын Вьетнама ара-тааныг дайынын политиктиг бүтү шап турар. Социалистт өскө-лаа чурттар-биле калы Совет Эвилелин АКШ-нын агрессия-нын өйүр шаптары-биле эржежк чүгүлө улазачыны ма-закылыг вьетнам улуска көргүзүп келген болгон көргүзө-лаа. СЭКП-нин бүтү политиканы, социалисттиг чурттарын Бухарест Чөвүл хуралына хулаа алган шийтирлерин бо таланы-биле калыг-лаа чигинишкыниин болуруй турар.

Таарыштыр шийтирлеринин таланы-биле 1954 чылдын Женева ууружугаларында үндөмөттинген чөптү програм-маны—ВТР-нин чааанын сурагыг дөрт чүлүлөндө болгон Мурнуу Вьетнамын хостарынын Национал фронтунун беш чүлүлөндө тайыдырлаттыган программаны Совет чааг чүмү-биле деткип турар.

Совет Эвилелин-биле болгон социалистт өскө-лаа чурттар-биле харылааларын экидирегине белен чорутуу дугайында эвөш эвөс медегледер сөзүгү уде АКШ-тын чатыркыч болу-күтеринин таланын кылдынып турар. Мычарга социалистт дем каттыштырылган күнүлөнерин бирөөнине уур агрессиянын калбарышкыны оруу-биле Каттыккан Штаттар улам иңай бар чылар болганда, ол медегледерге калыг уде туруп болуруа ыңмш?

Совет Эвилелин Европанын социалистт өскө-лаа чурттары-биле дем каттыштырып алган. Европа диктин тайыныны болгон айыл чок чорутуу камгалаында быжы-биле тур-жуп турар. АКШ-тын чатыркыч болушкыни деткичези-биле ГФР-нин чааанын карак-кымыл чорутуу турары, алаан негезинин политиканы Европанын ортузунда айылдыг дай-нин одаан тургузуп турар. ГФР-нин агрессия күштери де-гейин иңги дайынын күнүлөнерин денсалаарын, Евро-пада тургузтуган күрүс кызгаарларын эскертири күзөп турар. Ол идегледер Боннуга агыс даштык политиктиг ула-нышкынынын үндөини болуп тура-дыр.

Европанын тайыг көзүлөңгө боттот оруу Баршава Керезонин киржикчилери чурттарын Бухарест Чөвүл ху-ралына хулаа алган Декларацияда төлөктөнгөн, —ол дээрсе Европа күнүлөнеринин арасында туруп турар кы-

зыгаарларын сыныш дивезин болгон дээп болбазын күлөп көргөн, ГФР-нин адролуг чепсек алыр кандыг-лаа аргаларын черле бодурубас дээрн-дир.

Совет Эвилелин Барыын болгон Чөөн Европа күнүлөнеринин арасында бүтү таланы калы ажалыжалыга дээш, дегелейин ол районунда дүшкүрүлүг чорукту кошкылы дээш, бот-болу-га ууражышкыны туруп турар шериг блоктарын дүжүрө дээш туржуп турар. Бүтү европейи күнүлөнер чугалажышкы-нар кылыры-биле чыгып келген, бар болгон болуп болу деп саналарын чугалажыш көрөй келген.

Бистин чурттуу болгон социалистт өскө-лаа күнүлөнерин чатыгыш чок тайбын политиканы Барыын Европада «совет шериг кыжанын» бар дээр дугайында реалысмыг пропаган-зын тургусканы хоозун тоолдан артык боттот болгон. Европа чурттарын улам-на калбак хөй-инити-политиктиг болукте-ри оларга Вашингтон—Боннун эвөс кандыг кыжанын тургу-зуп турарын ам медеп билеп турар.

Америк империалисттин Европанын реалысмыг күштери-биле тургусканы НАТО-нун системаны ханы кризиске тавар-жып турар. Франкиянын черизин үндүр сымырыкан оон штабтары эки амдыралыг болганы-биле бажынын кырында чапалк тип алыр дээр Европанын оруктарында көчүп чорун турар чүгө эвөс-ле болгон.

Айыл чок чоруктун идегледит системазы тургустунмаан шаанда Европанын социалистт күнүлөнери Баршава Керезонин камгалау организациынын быжыктар, боттарынын чеп-сектиг күштеринин дайыгн белегесиин болгон арасында хө-дөлүшкүнерин улам сыйзыртайгылар апаар. Эң-не агыс уенин чепсектериг болгон мораль таланы-биле бидик ула-залыг ол күштер дегелейин социалистт системанын чаалып алышкынынын камгалаарында болгон калыг-лаа агрессорга алуучу согушунуңуңу бөрүнке кезезде белеп.

Эштер! Колониализм болгон расисчи өзү-чуртууларын кичинеиинде туруп турар уластарын демиселди Совет Эвилелин шийтирлериг деткип, антиколонизалыг бүтү күштерин калы хөдөлүшкүни дээр туржуп турар. Демисежип турар ула-стар Ангולה, Малайзия, Оманга хосталганын туктарып киксидиктер турар, расисмид дарталы. Родезия болгон Мурнуу-Африка республикага ууткаан турар ыңдыг хун ам ырак эвөс. Колониализм болгон расисм бистин бамбуруеке турбас жажурут!

Хамаарышпас политиканы чорутуп турар анык национал күнүлөнер-биле найралын болгон калы ажалыжалыгынын политиканы Совет Эвилелин чорутуп турар. БАР-биле, Ажир-биле, Сирия-биле, Гвинея-биле, Мали-биле, Конго (Бразза-виле)-биле болгон өскө-лаа чурттар-биле бистин харылаа-ларыс чедишкыниин көзүп турар. Балиталистт эвөс орук-тат көжүрүп деп шийдегени кымыл алган күнүлөнерге уаг чедишкыниинериг болурун күзөп бис.

Колониализм эвөш эвөс айылдыг «чоруту частыр ми-наларын» артырып каан деп чүвени барымаалайын барып бол-бас. Олар болза калы-лаа чаада бидишкын каан турар болгон империалисттиг күнүлөнерин кезезде ажалыг бээрн үскө-ле-жикшикниерге олар ховар эвөс чедирип турар.

Индия биле Пакистанын арасында дайынын үскөдөжик-киниин уезинде байдал харын ыңдыг турар. Совет чааагын дуузы-биле чедишкыниин доозулган, иңи чурттарын уу-туртучуларынын Ташкентте ужуражышкыны Азияда ол улаг күнүлөнерин арасында дайынын үскөдөжикшиини сока-дырыга дуузалган. Индия биле Пакистан моон сонгар-лаа Ташкентте ужуражышкыны толаргайлаттыган принцип-тери элдер дээрине илеге болуп.

Совет Эвилелин болза өскө социал системалыг чурттар-биле харылааларын тайыг кожа-хөдөбө дотунаарынын принцип-тери үндөмөтсө көзүлөңгө дээр чатыгыш чокка туржуп турар. Алаа жикер—Франция-биле бистин харылааларыс-та улаг бурунгарлашкын. Япония, Италия, Канада-биле харылааларын көзүп турары ол болу-дур. Финляндия-биле, Афганистан-биле бистин калы ажалыжалыгыс быжыг, чаа-гай кожалар болурунун үндөининге тургустунган. Севагү

уеде Турция-биле болгон Иран-биле харылааларыс чедишкы-нин көзүп турар.

Дайын айымынын ам туруп турар бүтү олагарын уаг-каарынын болгон уластар арасынын дүшкүрүлүг чорутун ча-выралышкынын таланы-биле боттот кемчелерин алыр со-рулга-биле күнүлөнерин иштики хөдөтөинге холгаарлаар чорукту бодуруп болбазынын, оларын хамаарышпас болгон бүтүн эргезин камгалаарынын дугайында айтыргын, баа ол ыкшак Африканын, Азиянын болгон Латин Американын чур-тарында даштык шериг баазаларын уууткаар дугайында бол-гон адролуг чепсекти непертертпес дугайында дутуружуганын чедишкыниин бергедели бээр хөдөлүшкүниерден ойталаар дугайында саналарын Совет чааг КНО-нун Кол Ассамблея-нын ХХI сессиясында чугалажып көрү-биле кирген.

Совет саналарын дегелейин калбак хөй-инити чүтүлү-зүлүп көргөн. Кол Ассамблеянын ХХI сессиясынын бирги ко-митетинин киржикчилери чүс күрүсө Совет Эвилелин аге-лөшкыни чүтүлдү деп көргөн болгон эң чүгүлө айтыргалар-нын бирөөн—адролуг чепсекти непертертпес таланы-биле су-мерерин күзөп алган.

Эштер! Агрессорларын дөкталыр, тайынын камгалау алыр болгон быжыкталар төлөздө, даштыктын мурунунда империализм-ге уаг чурттуу турар бүтү күштерин чангыс-өвөн, импери-ализмге уаг демиселдин мураккы кезе—дегелейин комму-нисттиг шийишкыниин сырый каттыкышкынын быжы-лаары эржежк чүгүлө.

Империализмге уаг, АКШ-тын Вьетнама агрессиясында уаг калы хөдөлүшкүниер дугайында СЭКП-нин болгон өскө-лаа акы-дунма партияларын бүтү саналарын кылат уауру-чулар худоп албайн турарын чугалаар апаар харалаан-чыг-дыр. АКШ-тын империалистти-биле СССР-нч «сүлөзү-кө», Совет Эвилелинде империализмге катат тургузушкы-н» дээр мугулай болзалар-биле чатыгыш алган, кылат уурутучулар бистин чуртууска болгон өскө-лаа социалистт чурттарга уаг политиктиг демиселдин фронтунун калбарып, дегелейин коммунисттиг шийишкыниинге боттарынын чаты-дырыккы ажал-чорутууларын күштелирип турар. Кылатта антисоветчи хоп-чүтүчү кампанынын улам күштелирген ККП ТК-нын XI пленумунун шийтирлеринин уаг-уткаам чогум-на ол болуп турар.

Револуштур күштерге уаг империализм болуңу атакаларын илепкейжилип, АКШ Вьетнама агрессиянын калбарып турар байзада империализмге уаг демиселчилерин хура-ленинге чатырышкыны кылыр дээр калыг-лаа хөдөлүш-кыниер онза айылдыг деп, бистин партиясыгын Топ Коми-тет хөй уаа медепел келген. Харын-лаа оон туржук ыңдыг хөдөлүшкүниер нити дайында—империализмге, дегелей реакциязыга уаг дуза болуп деп дөртү-биле сөгөп болуп.

Ыңыг хөдөлүшкүниер дээр аар харысалта кылат уау-туртучуларга бүрүнү-биле оонажыг. Агыс уеде Кылатта «куль-тур революциясы» дээр чүвенин түгү-биле кымыл турар чүлүр революция-биле, культура-биле, марксизм-биле, со-циализмдин политиканы-биле-лаа бичи-лаа дүшпөс. Мар-ксизм-ленинизмдин, пролетаржы интернационализмдин туру-штарында быжыг туруп турар коммунисттиг партияларын уу-туртучу органдарын медегледерияде болгон шийтирлеринде Кылатта болушкынынын мычар чөптү-биле үнөлөп көргөн.

Кылат уаус-биле, кылат коммунисттер-биле найралыс бы-жыктарынын улагынышкынын чорударын СЭКП ТК болгон Совет чааг боттарынын интернационалыг худөзөгөи деп кө-рүп турар. Империализмге уаг демиселдин олурутунда Кы-латтын коммунисттери катат туруштар, марксизм-ленинизмдин болгон пролетаржы интернационализмдин принциптери тиг-дээр уе келер дээрине ботурадыг бис.

Империалисттиг күштерин чимезишкыниер, чатыры-дыккы элементтерин таланында шийишкынынын тур-жажык, дегелейин, коммунисттиг шийишкынын көжүтү баа-болуңу туруштарын быжыгалап турар.

Акы-дунма коммунисттиг болгон ажалычын партияларын хөй нурууу марксизм-ленинизмдин принциптеринге шыгын.

Нити дайын—империализмге болгон реакцияга уаг дем-иселге пролетаржы интернационализмдин болгон акы-дунма чангыс-этин принциптеринге чатыгыш чок шыгын. Акы-дунма коммунисттиг партиялар бүтү аргаларын, хөй чылар-нын дутуружуганын, дегелейин коммунисттиг шийишкыны-нин эң чүгүлө айтыргаларын коллективтиг шийтирлеринин аны-бүрү хөдөлүшкүни болгон аргаларын ажаллап турган. Боттарынын хураалынын чангыс-этин быжыгалаарыга ам-даа улам дээртин аргаларын тип шылар дээрине чигитинг турбас.

Эштер! Частык чүс чылын мурунда, большевиктер пар-тиязы Улут Октябрьдин революциясыне чоңу көдүрүч үн-дүрүп турар. Россияда 240 муң коммунисттер турган, бүтү де-гейге оларын саны 400 муң ажыг турган. Ажалыч чонвар-нын мурунда сөзүгү чугаам болуу 1922 чылдын ноябрь 20-де Москва Советинин пленумунда чугаамында Владимир Ильич социализм тургузушкынуңу партиянын улаг күжү айтыган.

«Бистин партиясы, чурттуу бүтү чоңу-биле денсөөрг эвөш кижилерин бөдүлү, ол хөректи холга алган. Ол быжыг бөдүлү бүтү чүлүлөри эе кылыр соруганы бодурун мурун-га салган, ону эе кымыл шылар-лаа!»

Ол болза баш уаг көргөн мерген сестер-дир. Ильичиниң «быжыг бөдүлү» күчүлү өзүмүг болган. 12 миллион чурт-тан хөй коммунисттер каттыштырган бистин партиясыгын ленинчи шыгын улагынышкыны-биле коммунисттер бар чоругу Коммунизм дээр бейи миллион хире демиселчилерни ботта-рынын хураалында каттыштырган коммунисттиг болгон ажалычын партиялар өзүп, чаа-чаа күштерин непер ал турар.

Ол болза уаг, тилетиртпес күш-тур, эштер! Октябрь революциясынын ою—бүтү улустун байырагы Нитиизмдин болгон шуут-ла хууңу эрге-ажыктары бистин бүтү амдыралыгыста чүгө дег кылыр, ол байралда сырый каттышкан. Совет кижн бүрүчү, совет өг-буле ботууга бо бай-ыралды эң-не өөрүшкүлүг, эң-не улаг болгон кайтамчыктыг байрал кылыр медегелеп турар. Агыс байрал— бүт дегелейе төөгүлү ийи хурунун—Октябрьдин социалистт Улут революциясынын 50 чылынын болгон Б. И. Ленинни-түртүтүгүн хуңуңу бээр 100 чыл болурунун мурун ча-рында эртип турар-дыр.

Коммунисттиг партия, бистин чуртуусугу бүтү ажалыч чонвар демиселдин болгон тилетиртпес эртен чоругу дутурун өзүтээр чоргаралышкынынын салгыс-сеткил-бик көрүп, Совет эрге-чатыргын 50-ти чымынче, байыралды чылыг келер уеде толаргай перспективаларыг кирип турар-дыр. Улаг байыралды төлөктүг уурун дээр социалистт чы-нын чуртта улам калык непертер турар. Совет улус ботуугу тирок күнүлөнерин улаг байыралын кыш-ажылга, эконо-миканын болгон культураныг хөдөжүлөңгө чаа-чаа чедишкыниер-биле тогаралыг күштеринин улаг хайгынышкы-нын байыралды медегледеринге белектенип турар.

Келер чыл болза Маркстың—Энгельсдин—Ленинниң уаг-өөдөинин тилетиртпес дээр, Октябрьдин идеяларын, ко-мунизмдин идеяларын тилетиртпес дээр чаа-чаа кайтамчы-тыг боттадырылгаларын чылы болуу дээр чигитинг чор.

Коммунизмдин тургузушкыны—улаг совет улус дегереги Ленинниң тургусканы. Совет Эвилелин адалыг Комму-нисттиг партиясы дегереги! Дегелейин коммунисттиг болгон ажалычын шийишкыни-нин чангыс эви болгон сырый каттыкышкынын дегереги Бүтү дегелейе тайбын дегереги! Коммунизм дегереги!

Эш А. Я. Пельшенин илетелин улаг кичинеи-биле дын-наан болгон адыш чансажыныры наш-даа уаа үе кирип турган.

ССРЭ-НИҢ КАМГАЛАЛ МИНИСТРИНИҢ ДУЖААЛЫ

1966 чылдың ноябрь 7-де

№ 258

Москва хоорай

Эштер солдаттар, матростар, сержантылар болгон старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгон адмиралдар! Бөгүн совет улус болгон оң эрес-маадырдыг Чеп-сектиг Күштери Октябрьдин социалисттиг Улут ре-волюциясынын 49 чыл оюн байырагын.

Бистин күчүлүг Төрөн чуртуусу бо байыралды өө-рүтүлү-биле медегледешпаан, бодуңу чогадыккы күштеринин долу чектелишкыниин уезинде Со-вет эрге-чатырганын алдарыг 50 чымынче уткунтур бар чоругу, мычарга СЭКП-нин ХХIII сессиянын шийтирлерин чоңуңу маадырыг күш-ажылы-биле амдыралга чедишкыниин боттанып турар. Комму-нисттиг партиянын долдандыг сырый каттыккан совет кижилер политиктиг болгон күш-ажылыг бидик иде-ейинин баа хөй-инити хулаагын ханым-биле билер чоругу илергейлеп турарлар. Партиянын айт-калы коммунисттиг тургузушкынын соругаларын боттадырып Совет күнүлөнери экономиктиг болгон камгалаарыг күчүлү улам бидик көдүргөн турар.

Коммунисттиг партия болгон Совет чааг ССРЭ-нин уластарын үндөин эрге-ажыктарын илергейле-шпаны, ленинчи даштык политиканы чатыгыш чок-ка чорутуп турар.

Бычалаажок, дешигелдиг бүгү кижн төрөлетеге деткиктен Совет Эвилелинниң тайында маадырдыг улагынышкынын Американын Каттыккан Штаттарыг баштаган дегелей реакциязынын таланында ала-чаалыг ууражышкыны таваржып турар.

АКШ-тын дайымырар монополизитиг болуктеринин буруу-биле дегелей бидик чидигелген болгон де-гейинин чаа дайымын айылды күштөлдөн. Америк империализм дегелейин каргыс шагдалынын ролюн бодуңга ажы-биле алышпаан. вьетнам улуска ууру ханым дайынын чорутуп, өскө чурттарын иштики хөдөтөинге каржызы-биле холгаарлап турар.

Барык-герман милитаристтерин политиканы тай-бынын керезин шыгыш кыжынышкынын тавары-тырып турар. Дегелейин ийги дайынын тодаргай

түндөлдөри олар утпашпаан, адролуг чепсекти алы-рыг күзөп, боттарынын өжөн негекти планнарын бот-тандырып баа катат оралдажып бодол турарлар.

Коммунисттиг партия болгон Совет чааг бистин Төрөн чуртуусугу камгалаары күчүлү улам иңай быжыгалаарын, Ариянын болгон Флотту агыс уе-ниң эң чаа чепсө-биле баа дайыныч техникасы-биле хандырышкыны эржежк чүгүлө бүгү-ле кемчелерин ап турар. Бодуңу чоңуңа, коммунизмдин улаг хө-рөңгө кымыгаар чокка бердигин Совет Чепсектиг Күштерин дайынычлары бодуңу Ала-чуртуу кам-галаарыга бүрүн белеп турар турар. Социалистт кал-ды найралдажыгынын чурттарынын армиялары-би-ле сырый дайыны эвилдегид Совет Чепсектиг Күш-тер калдыг-лаа агрессору чыла шапартыга белеп.

Эштер солдаттар, матростар, сержантылар болгон старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгон адмиралдар! Октябрьдин социалисттиг Улут революциясынын 49 чыл оон таарыштыр сизерге байыр чедирбешпаан, дайыныч болгон политиктиг белектөкө, бодуңунын дайыныч мергежилерин сайыраптайгыларын чаа-чаа чедишкыниинериг болурунун күзөдүм.

Октябрьдин социалисттиг Улут революциясынын 49 чыл оюн алдаржыдып медегледери-биле ДУЖАА-РЫМ БОЛЗА:

Бөгүн, ноябрың 7-де, тус черин-биле 20 шак тур-да бистин Төрөн чуртуусун найысмалау— Ма-адыр-хоорай Москвага, эвилдепкев республикалар-нын найысмаладарына, а ол ыкшак Маадыр-хоорай-лар Ленинградка, Волгоградка, Севастопольга, Одес-сага, Маадыр-шинеэ Брестте артиллериянын чээрби улаа дааштаашкыны-биле салют кылыр.

Бистин улут Төрөн чуртуусу— Совет Социалистт Республикаларынын Эвилели дегереги!

Маадырыг совет улус болгон оң эрес-маадыр Чеп-сектиг Күштери дегереги!

Бистин бүгү тилетиртпесинист сорул кийриктиг болгон организацим— Совет Эвилелинниң Комму-нисттиг партиясы дегереги!

Тыва АССР-нин автомобиль транспортуна болгон чаагадыг орууну ажалдакчыларын ху-рала республиканын көжүм-шин театрында байралап ботууңу эртен. Республиканын автотран-спорт ажалдакчыларын эртен төс айларда ажылыгын түндө-ниң дугайында илеткеди Тыва автотрестин начальниги В. Н. Антупов кылган.

Чыл планын күүсеткен

РСФСР-нин көдөз ажыл-агыйнын ажыл-ишчилери, партиянын ХХII сессиясында болгон СЭКП ТК-нын март. Пленумунун шийтирлерин күүсеттишпаан, мал ажылынын продуктуларын бодурун көвүдөрип чедиш алган болгон сүт, эт, чургаалар болгон дүк садм алдырынын чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен.

Күрүңге сүтү 20 миллион 133 муң тоннаны азы эртен чылдын ол-ла уезинге денсөөргө 678 муң тонна хөйүг; этти—4 миллион 688 муң тоннаны азы 1965 чылдын ол-ла уезинде денсөөргө 401 муң тонна хөйүг, чургалары—62 миллион борбак азы 551 миллион борбак хөйүг; дүктү—173 муң тонна азы 3 муң тонна хөйүг саткан.

Башкыр, Марий, Мордва болгон Чуваш автономиял республикаларынын Алтай, Примор болгон Хабаровск крайларын, Амур, Брянец, Вологда, Владимир, Калинин, Калининград, Калуга, Киров, Курск, Липецк, Нов-город, Новосибирск, Орел, Пенза, Рязань, Тула, Ульянов болгон Ярос-лавь областтарын көдөз ажыл-агыйнын ажыл-ишчилери мал ажылы-нын бүтү-ле кол-кол продуктуларын бодурун болгон садм алдырынын планнарын чедишкыниин күүсеткенер.

Мал ажылынын продуктуларын садар үргүчүлөп турар.

ХОЙЖУНУҢ СОРУУ

Улут-Хем районун Эйляг-Хемде Кара-Булак деп черге 1940 чылда тургустунган баштайгы МЧАЗ-нин малын калдып эгелез Киргис Бо-ра-Хоевтиг Чолдак-оол ам «Улут Хал» совхозтуг дутуружугалыг, хоо-чу малчынынын бирөөн. Ол он сөс чылдарын иштанде хөй ка-дарып келген, төрүүр чүс хойга оонаштыр 95-тен өрү хураганнарын менди өстүрүп, хөй ботууңуңу 2,5 кг дүктү кырып ап келген.

Нитинин мал ажылында чээрби алды чылдарын иштанде эки ажыл-иш дугайында илеткеди Тыва автотрестин начальниги В. Н. Антупов кылган.

ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун мурунунда авто-мобиль транспортуна болгон чаагадыг орунук бөдүк ажал-дакчыларга чакыгын бидик

шайналы СЭКП обкомунун бирги секретары, С. К. Тока тымы-кан. ЧУРУКТА: ССРЭ-нин Дээди Со-ветинин депутаты эш С. К. Тока чолаачы К. Ооржакка чакыгын шайналы тымып турары. С. Феоктистовтун фотосу.

50 чыл оюн байыраар чыла улам улут чедишкыниериг болуп төлө-зе. Бистин мурунушта кандыг соруга-лар туруп турарыг?

Ол болза бидик шыларын, чүгүлө соруттуг уезиниерин белектеп алы-рыг, кышкы техника септелгенин дү-рген темп-биле эң-не шыларын чору-лаар, ыңчангап келер чылын хову-ларга бидик дүктү алыр дээр боту-дур. Ботта чегелерин алыр болу-дур. Бо-ла соруга-биле хову шөлдөргө ала-гыс органиктиг чимшиччилерин 4240 гектар, минералдыг чимшичи-литин—15230 гектар черге тө-гөр. С.

Келер чылын мал ажылынын тала-зы-биле дарааында кемчелерин алыр бис: төрүүр 100 баш малга оонаштыр 95 уураганын, 85 бызаа-тын, бир хаванга-на 12 талды алыр. Хойларын эрте оолдажыгынын аки

В. КУДРИН, райкүсүмбун даргазынын орадакчыы.

Күш-алылычы шылгарал

СЭКП ТК-нын март Пленумунда болгон СЭКП-нин ХХIII сессия-нын шийтирлер

ССРЭ-биле баштайгы харылзаалар

Тывага туртуп турган орус чон-биле тыва улустун сырый харылзаа-зы ТАР-нын тургустууларынын мурнунда-ла тывылган. 1918 чылдың июнь 18-те Кызылга орус, тыва улустарынын каттышкан хуралы болуп эрткен. Анда акы-дууналишчы чоруктуун керээзин чарган болгаш бот-боттарынга дуза чедирерин луттургашкан.

Иччалла-даа ол үениң соонда иштигиниң болгаш даштыкынын тараа-чыларында удуз демисел эгелээ. 1918—1921 чылдарынын тургузунда тыва, орус бодун кижилер боттарынын кужун каткаш, дайында удуз дайылдажып турган. Ол чорук оларнын найыралын улам-на быжыктырган.

Тыванын революстуг намынын болгаш чазанын бир дугаар төлөөлери ССРЭ-же 1925 чылдын июлдуң ортан үезинде чорупкан. Тыванын бичиги төлөөлери-биле калы Москваже 10 тургуул база чоруткан. Тыва төлөөлөр ол чедерге, июль 22-ле Москвага ССРЭ-нин чазы-биле акы-дуума харылзааларын чөпчээрэжилтезиниң бижинте ат салган. Ол чөпчээрэжилте Тос чүүлден тургустунган ол чөпчээрэжилтеде мынча дээн эгелер бар: «Танды-Тыва Арат Республика биле ССРЭ чазы бот-боттарынын аразында культурут болгаш экономиктиг кады ажылдажылганын чорударынче чүткүзүшкан, ССРЭ-нин чазы Танды-Тыванын төвү Хем-Белдир хоорайже, Хем-чикте Чазанада, еске-даа суурларже боттарынын төлөөлери чорудар. Танды-Тыва Москваже база-ла боттарынын төлөөлери чорудуп турар. ССРЭ-нин кужу-биле туруп тургускаа почта, телеграф станцияларын Тывага бүрүнү-биле халас бээриниң дугайын ол чөпчээрэжилтеиниң чеди лугаар чүүлүнде бижээ. Ол чорук болза, ийн турттарын аразында культурут болгаш экономиктиг харылзааны быжыкталарын удуз ужуз-дугузат деп айтылган.

Иччанга, 1925 чыл болза, ССРЭ биле Тыванын аразында харылзааларын хайындышканын эгелээнин чылы болуп. Бир чыл эрткенде, тыванын чазанын ийн төлөөлөр Москвага келген. Ол үеде боттарынын ак-шазы чок турган Тывага орус акшаны ажыглаарын ССРЭ чөпчээрэ. ССРЭ-нин чазы Тыванын салды-үлүштү байканын хай салып акшаны база чөпчээрэ берген. Тыва-биле харылзааны улам күштелдирер соурла-биле Болгада курулушун хем парохостову бодунуң дузанын Тывага чедирерин сүмөлээ. Чүте диле ол үеде машина, самолёт-биле Тывага келири арта чок болуп, Улут-Хемепе аргыжар аралыг турган.

ССРЭ-нин чазы анык, өлүп олтурар туртпа бар ша-биле дузалап турган. 1926 чылда Тывага бир дугаар чычкан келгени база-ла сонугурагынч болуп турар.

Иччанга, 1925 чылдан эгелээш улут орус улус-биле тыва чонун аразында акы-дуума найыралы чыл келген турум-на улам быжыгып, сайырап келген. Оон чедирешиниң тургузулузуниниң түнели 1944 чылдын октябрыда Тыва Арат Республика ССРЭ-нин составында эки-тура-биле каттыжып киргени болуп.

О. КОДУР-ООЛ,
Тыва АССР-нин күрүнэ архивиниң улут инспектору.

Д. А. Фурманов

(ТӨРҮТТҮНГЕНДЕН БЭЭР 75 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА).

Шылгарангай совет чогаалчы Дмитрий Андреевич Фурманов дунтур чурттаган акы, иччал-ла-даа чырытканынча болуш-кунулар-биле долдуруп. Фурмановтуң чогаал акылы оон революстуг ажыл-чорудугагына шуут холбашкан. Фурмановка канчаар-даа аажок революстуг салдарын Фурманов чедирген, Фурмановиң рекомендация-биле чогаалчы Коммунисттер партиянын хүрээленинге кирген. Фурманов Октябрь революция-зында болгаш хамааты дайынында илдепкейдиң киришкен, Чөөн болгаш Туркменстан фрон-

томчулуктарың бир уулак номнарыңа Фурмановтуң «Чалаа» деп тоожуу хамаар-жыр. Ол чогаалага улустуң өзүмүк маадирымчыл оуру-хавары, оон революстуг демисел, Коммунисттер партиянын ийжи-диктиң ажыл-чорудугагына, хамааты дайының үезинде ажыл-чын ангынын болгаш тараачы-нарын бот-боттарынын аразында дөткөмчө дузаламчылыг харылзаанын кайгамчык уран мергежилдиң талант-биле көргүскөн. «Адамы канчал өлүргөнү», «Октябрьның чаны-биле», «Кара хоорайга аздар», «Маруся Рыбина» деп өскөрткөн пест-тавы кылкычтары Ивановчулары утундурбас оуру-хаварың, пест-тавы бүдүрүр чериниң күш-ажылчы маадирымчыл эгертимес бай-лашымдыг сагыш-сеткили ажыдып илереткен.

Фурмановтуң чогаалдарында кижилериниң сагыш-сеткилинин арын, шынын чорук дэп демисел, кижилер мөзү-шынары тодоткай ажыттылган, ол бодунуң чогаал акылыңа бо-ла бүгүң дилдиң болгаш чогаалчы мерген уран-чечен арга-биле азылган. Дайычы комиссар-ның, революцияның кайгамчык чорукчуларын чөпчээрэп ажал-чөтө совет литератураның алдып фондугуңа кирген, оон ады улустарын утап-сагыжыга көздөдө утундурбас болуп артып калыр.

Дмитрий Андреевич Фурманов 1891 чылдың ноябрь 7-де Костромск губернияның (амгы Ивановск область) Середа деп көдө суурунга төрүтүнгөн. Ол Иванов-Вознесенскийн салды база Кинешемскийн реалдыг училищелеринге өөренип чораша. 1912 чылда Москва университетинин филология факультетинге өөренип кирген, оон ийниң билтиглер факультетин 1922 чылда дооскан. Иванов-Вознесенскийн «Рабочий край» деп солунга корреспондентип ажыл-чорук совет литератураның алдып фондугуңа кирген, оон соонда, үш чыл эрткенде «Уймээн» деп романы көстүп келген.

Д. А. Фурманов чогаалчык талантының кочугу-даа чедирешиниң оран өвүлде, 1926 чылдын март айда чөткөн.

туларыңа ак-гвардейилер-биле болгаш интервентилер-биле демисел чораш, тоотуругу тугааларга алдарың сурагаша Чалаа дивизияның комиссары болуп турган.

Көсүк политикадан чыгып, 1920 чылда Верный амгы Алма-Ата хоорайга чудурук байлар-ның болгаш ак периглериниң үймөөнү базарында болгаш Крым-даа Кубаның шуругу кирген генерал Улагайның акпериг хаалдашканынча Фурманов чер-ле көстүп көрбөз эрес-дидим чорун көргүскөн. Хамааты дайының фронттарында келген, Фурманов доран-на чогаал бижип эгелээ.

Чаз төрүтүнгөн социалисттер ийжилдиги хазаныңа ол Горький, Маяковский, Серафимович, Шолохов, Фадеев болгаш өскө-дө чогаалчылар-биле кады муру-накты депиндепкей совет уран чүдү дэп илдепкей демисел чораша. Фурманов 20 чылдарда «Кызыл десат», «Уймээн» деп тоожулары чоруткан. Автор анык Совет эрге-чачыра-нын баштайгы чылдарынын дугайында бодунуң көргөн, билген чүүлдеринге үндөлөөш ол тоожуларын чоруткан.

Редакциянын АДРЕЗИ:

«Аныктар оолдарың
Ажыл-херээ — чедирешиниң
Адаттымас, салаттынмас —
Ажырап-ла халмас-тыр мен».

(С. Сарыг-оолдун «Чөрк» деп шүлүүдө).

Совет чериниң соугу талакы кылдында турар Мурманск хоорай-ны эрткен, куду көрүңгөргө, хоа-бегер көк дээр-биле демей болу берген. Дээрин-даа, далайың-даа көргө, чалгың-ла оң: ак-көк. Школаң чылдарың, география кылаңың, соугу чүтү таварты бар чорутуу бо черде, бо-ла чоок кады депсизерде кандыг далай-лар, чүтү деп оокан. Ортудуктар чалгыңа берген чылдарың география кылаңың эрткенге келгенге чуртуу паракка көстүп келер кылдар баштың акы-аңыла-дыр, болдыр-ла бодыңар.

Бистин адамыңа Баренц-по-ло далай чалгыңа берген чылдар. Оң-биле кожа Норвеж чылдар. Удалас Чаа Черини, Франц-Иосиф Черини чогу-биле ужудуң эртер бис, эртин пассажирлер. Оон соонда Соугу доштук оокан, полар куржаа — диген үн само-

Степан САРЫГ-ООЛ.

Хостуг ээзи

Төрөн чериниң хостуг ээзи!
Дөстүмө-ле чоргаар сестер.
Кандыг-кандыг хостуг дүзү
Караатка нөзүлбөзү!

Чу-даа чүве шупту каскы—
Чүрээ дады ырап чоруу.
Шоорнада уя туткан
Чоргаар ала эзир-ле сен.
Сыйда дорук мунуп алган,
Сыгыртпышаан шаттар харап,
Чылгы бөлүп умутулаан
Сыдымчы-даа болу бээр сен.

Далай дүгү дег эсимнерден
Дады кызыл сыра сөөрткөш,
Ооруга чечек суурже
Оюмун үнгөн чолочаң сен.

Хоор далай чалгынын ырап
Хондур-дундур эштин ойнаар,
Ховуларга каргыраачы
Номбайер болу бээр сен.

Торгу дүнтүг ортер туржук
Дешкун, кадыр хая шыпкан
Даглар дүгү кыргып турар
Дагың болу бээр сен.

Ак-кың дээрден чуртун хараан
Аныр мөңгүн Хартыгаңың
Уан хонун кирип чоруу
Умудуңуң болу бээр сен.

Ленинин эргемнери
Ие чуртка күсөөдү дээш,
Институт сөөлү курууң
Изм дужаар сургуул-даа сен.

Мым-даа борда анаа-ла эвес
Мылар, тулар мураңчы дээр,
Хөрөм чоңка көрүң-даа көр
Хөрөк шупту салдыс орден.

Эх че, болуң! Шупту сээңиң—
Экинчи-да, магалың-даа!
Хостуг деп сөс сенде тураа,
Хову чолдан, арт-даа чавыс!

дөттө радиодинамиттен дыны-
лы берген.
«Бомбаркың тейи болур Ар-
ктиканың кыры-биле ужуң эр-
ткен, доштар сүр-сүр халдар-
зың ак даглар ийжиң көзүң.
Оң-хүн бичи-даа булут оок, да-
талың аяк хүн болгантың» оок.

Чаньда олтурган эки олче көрүң келген:
— Чүт дидир сен, Күжүт,
Кандыг дыл кырыңа тугалай
кааптың — деп, айтырган.

— Полар куржааның кыры-биле
эртерин созуң-ла-дыр аа деп
тывалан тугаламтын ийжиңиң.

— Бо самолётта сенден өскө
тыва кижил бар эвес. Азы мында
тыва дыл билер улус бар бе?

— Бо олтурганарың аразында
чалгың-даа тыва сөс билер кижил
бар эвес. Бодунуң ийн кулаң
дынызың дээш, тывалан туга-
лазың — дээн.

Өскөн төрөөң чери Көп-Сөөк,
Кызыл-Даг, барык-барык балы
келген бажы белки Бай-Тайгалы,
кылаң арыг саарылары кымы-
рады ырап чыдар, эштин, аңгы
өскөн Хемчик хем Күжүтүңниң
сатыжыга кирип келген.

«Бир-ле катан география кылаңың
болуп турган сен. Башкы мен
самбыраке кыйгыра-дыр. Чаа
Черин айтып көрөм» диген, ме-
нээ улакаңы түстүп берди. Ай-
тып калдым. Башкы менче си-
рини көргүңгө: «Оң дээрге Чаа
Зеландия ийжиңиң» дей-ди. Де-
легей картаның мурунуңа ту-
руп алган. Чаа Черин тышайн
башкы кымың-ла туруп бердим.

«Күнөөл каптаңгаңа, хөрүң ий-
каш ып кырыңа утуп, кажаа,
хөрүң кырап чалып турарга, мы-
нап баар чорук» дигендин менээ
багай демлек салып каап бол-
гай». Эге школага өөренип турар
үезинде бир болган чоруктуң дугайын
Күжүтүң Балдакович мунчаар
болаш, бомбаркың тейиң
ниң кылмытын бар чоруу

«ТУ-114-түң магалың чымчак,
эңти олуттарыңа удузурал чор-
раан артист өөрүңе эртин көргөн.
Каш чылдар бургантар, пар-
тадан тып чадап турганың, ону
тыппааның дээш багай демлек ал-
ганы Чаа Черин барың талың
аркырың улут марк авесте
көстүп келген.

Пассажирлер шупту-ла сонга

оңтук куду көрүң орадажың
чораш. Номжот-ла ак чүдө.
Бот-боттарың кырыңа тугалай
улаң, доштар сүр-сүр халдар-
зың ак даглар ийжиң көзүң.
Оң-хүн бичи-даа булут оок, да-
талың аяк хүн болгантың» оок.

Күжүтү совет хөлге —
«ТУ-114» революстуг Кубаның
намыскалы Гаванын ааро-
мунга хонупкан. Кубаның уран
чүтүңү болгаш хей-пийнанын
төзөлөкчлери ол доран-на хал-
чың келген, совет артист ө-
нүктөрүнүн холдарың дыныг
туруп, куспактап, өөрүшкү-ма-
пайдыг утуп алган.

Совет астраданың болгаш күрү-
не цигриниң Бүгү-өлөөс кат-
тыжылганын пийилдик арти-
стериниң уран талантынын көөр
дээш келген чон Гаванын оң
улаң театрын шыгырт додур
олурупкан. Та жеке муң көрүңтү
чүе.

Каш чүл талантың-биле су-
рагың берген, универсалдык ар-
тист Афанасий Белов баштайгы
концертти ачкан. Уран, солуң
номерлер улажың-ла турган.

— Тыва АССР-ниң улустуң ар-
тын, талантың жоңгөр болгаш
эксавириет Күжүтүң Хеманг-
оол — деп, чарлаптарга хөгжү-
лүң үдөтө тыва аялгарыңа Ку-
ба черге чалгыңдыр ойбай-ла
берген.

Национал угулаалар-биле каас-
тап турган дараан хептиг Хем-
анг-оол сенага үе маңап на-
лирге, муң-муң кубажылар ону
дичитип адып чыгаашканын-
биле утуп алган. Тараа сонтар
сенага сенага олу-олу-олу
улажың, араттың огуңуң уран
талантыңаң, оон шимчөөшкү
бүрүңүңе көрүңүңериниң бүт-
те кичөөңейи улажың, Берге,
нарын чүдәдериң көрүңе каантар
билек-ле, адып чыгаашканын
дичиреп турган. Хеманг-оол
көрүңүңерин дооскаш, баалам-
тын сенадан үе маңаптарга,
адып чыгаашканын улажың чон
болуп, сыгыт, дичиң келжээң.

Оң, база катан сенага хат-камыр-
тың деп маңап чедерге, тыва
номерин эки хүлөөп алган, со-
нуургааны дээш көрүңүңерге
улажың-улажың мөгейиң каан.

Совет артистериниң баштайгы
концерти чалгыңаңа чедирешиниң
биле болуп турган. Дарзалам-
да Кубаның паралагалары совет
артистериниң кайгамчык солун
ойнамын бижип, эң-не оңайгы
пийилдиктериниң көрүңүңериниң
фото-чурттарын солуннарга,
журналарга паралагашкан. Ар-
зылаңар болгаш өскө-даа дичиң
амтаннар-биле ойнаар, сура-
жам дресировкаң, РСФСР-ниң
аддарың артист Маргарита Наза-
рова, Умун АССР-ниң аддарың
артын, аддылар-биле ойнаар
Иван Кудрявцев, ужугар акробат-
чылар Арнауттовтарын болуп,
ямам-буру үнер-биле мрлар,
РСФСР-ниң аддарың артист Ки-
ри Смирнова, талантыңын артист
Афанасий Белов, Тыва АССР-ниң
улустуң артист Күжүтүң Хеманг-
оол оларын фотоаларын хай-хей
солуннарга паралаң, оларын та-

Салмак МОЛДУРГА

ИЕ БОЛГАШ ЧОНУМ

(ШҮЛҮГҮЛӨДӨН ҮЗҮНҮҮ)

Аалы ыңкан аалдап астып, сумка чүктөп
Арбан, суму, кожуңуң-даа даргалар кээр.
Сургаалыңа ажыл-аңың маалдан аңы,
Сургаалыңар: «Бижикте!»—деп кыдыс салыр.

Бистин аалды төвү кылаш, оон-моон кээп,
Бижик-бөлүгү кичээлинге улус чыгыр:
Хондундан-на кижиле буру калбак шуугай,
Хондундан-на суугу чээрден ушуп келир.

Самбыра деп адал турар шак ол мый
Чазан үстем, хүлөң, хүрдөң—мат-ла кара.
Ыңка хондун бузуруп каан мый, хүлү
Ыңкамаңчың—өсгүн ишти дууларал кээр.

А, бэ, чы, дэ... (Ыңкан эрчи ужуң турган).
Адам, бижээң, айтырышкан—шимээң тулаң.
Ужуктериң кайдың-ла-бир дүзүлүрү
Улагардан дөмөйлээр-даа кижилер бар.

Ачам—аскан. Оон адыр колдутаажым
«Аз-ла улус, болжонч-ла, чижээлэй бээр,
«Хы-но олар дөсөк дүргөн билеп алтар:
Хачы, кыскаш—аңаа чүдүлөс чүе-ле хөй.

Ууук-бодук кымыскаа чыда калбас:
Бели, хөрээ «Б» деп саның муруй кааптар,
«Б» деп ууук чамдыктарың бергедир—
Ууук ыңчан, дөткөмчө боон, көстүп келир.

Чайжок, бажым сундугуңаң кижилерниң
Чаның орта кыстымыңаң, харап чордум.
(Аңымы мээң башкыларым, ырышээл дилээң:
Азбуктуң эге ужуңуң аңаа көрүдүм!)

Кара-кымыз чүткүл додого өөрөшкө,
Каш ай болгаш, түңкелерин бере берген:
Албадал чок номжур, бижир оол, кыс туржук,
Адым салып, мидирлаптар кыргыңнар хөй!

Харагаалдай айтып келген чамаш бажым
Кастыктарга мижирарган дөрмө чодуп,
Ууук дымниң түдүп билген арттарже
Ур-ле таалап, хуумузуруп көрүп турар.

Хөрээлээң ол эге бижик барза-барза,
Хөрүк хара, алыңкы, дөңкө дилдиң,
Чүгөлөшкөң, аалдарың алаңа ыркып,
Чүрөктөргө чүдө хөй, чырып турган.

Шөгдө шимжаан, чажымыңаң ыңканың
Чалың оол, кыс чазаларга ширетчир.
Аразыңа, чок ышкаш, чүгүрүшкөң,
Адым күсеп, харылааңым улап чордум.

«Төңүр-оолду акым номчуп боосканда-даа,
Каткы чытас—хараң чажым чодуп төтпөс!
Дөрдө чалган баштыңың чурду база
Кады хөглөп, хуумузуруп ордан шыккан.

Ону чоокта, «Хостуг орат» солундан ап,
Ол кескеш, ханаа ачам аскаң чүе.

Чүрүк көргөш, сагыш аны берип-тыр мен.
«Чуулаал бээт: Ленин маң чоран бе, аңай?»
Чоокка салым суйбагылап, бодымнашкан,
Соруула хаш дандыңаңа тапкым турди.

Чонаада-ла өскө тыртын, ыт чок боду
Сорук кирип, шөк аарак, эгелдир:
«Шупту чүдүдү өтүр ужуң, мерген бажым.
Чүрүңүңү адыңга дөң, болуп чораш.

Ак хаан, байдан адым чыккан хонга кижиле
Араттарым эскербээң дээр ужуң-даа чок.
Очалаңың көрүп өскөн аңаар — мээң,
Олодарым — салыңың-даа келжеш — оң!

Холан-холан сорбурларга балдырыңче
Холу-биле айтышканың, уламчылаң:
«Конка дичир моол байың куду чордум.
Конкуе каржы, дүрүмөң-даа сойук чүе.

Кодан сыңмас, булут шыккан, оон сорууң
Хондун чып, бөлөри-даа амыр эвес.
Коккарарктар ыңкан аажок элиб турган.
Кожайың бир улаң хон, хунап чилкен.

Конка мени кончуп-кончуп, соп каз чаккаш:
«Косаралым дуруң турсең, тарыш!»—дээн.
Секке сирген хораның ээзи, ол-ла дүңе,
Чер-даа албайн, ийи берү шылдуу калды.

Каражаның орчун кылдыр кештер алаш,
Караа пөксөң үе чүдө ыңчан намоңан.
Бир-ле эртен удуп-оттуп чыдарыңа,
Бизе өсгүн ээзи калды даштың шуугар.

Болжам чүдүдү ол-ла доран улап кааптын.
Мойнуң орта база бир чаа халап дүштү.
Черле өштүг, хаймаратым калдар мый
Секти дойлаш, хораныңаң өлүп каап-тыр.

«Биттың эдич бодуң ийгеш, өлү бер!»—дээн,
Ылавадың—орнуңа чүс шагай алдым.
Конай чокта, кырыңа кыл, Бир-ле катал
Кожам бай кысың-биле кады хонду.

Конка келгеш, улаң дамчып билеп алкан,
Хорур чайжок, милодым туткаш, армы берди.
«Урукхайым, мону, ат!»—дээн, кадай чалкып,
Уноңа турган мени хөлдөй туола калды.

Боонук чамың базар-баспас кайың чорда,
Болжа болжун, быйдай дүшкөң, шурей бердим.
Күжүм байдан артик дээрзин аңаа көрдүм:
Хууп-бектээң, ол-ла дүңе дүрүнүлүң.

Хуу-салым мени ыңкаар ойнап чорду,
Хуу-салым мени ыңкаар ойнап чорду,
Хуу-салым мени ыңкаар ойнап чорду,
Хуу-салым мени ыңкаар ойнап чорду.

Чонгуустук чоң орун эдеришкан,
Чоду бийел, демиселе чуртап келдим.
Чүдүп-тедир, сурал чораш, тылкан шыңаң—
Чүдө чөмчө—Ленин деп бузуредим!»

Чүрүк көргөш, сагыш аны берип-тыр мен.
«Чуулаал бээт: Ленин маң чоран бе, аңай?»
Чоокка салым суйбагылап, бодымнашкан,
Соруула хаш дандыңаңа тапкым турди.

Чонаада-ла өскө тыртын, ыт чок боду
Сорук кирип, шөк аарак, эгелдир:
«Шупту чүдүдү өтүр ужуң, мерген бажым.
Чүрүңүңү адыңга дөң, болуп чораш.

Ак хаан, байдан адым чыккан хонга кижиле
Араттарым эскербээң дээр ужуң-даа чок.
Очалаңың көрүп өскөн аңаар — мээң,
Олодарым — салыңың-даа келжеш — оң!

Холан-холан сорбурларга балдырыңче
Холу-биле айтышканың, уламчылаң:
«Конка дичир моол байың куду чордум.
Конкуе каржы, дүрүмөң-даа сойук чүе.

Кодан сыңмас, булут шыккан, оон сорууң
Хондун чып, бөлөри-даа амыр эвес.
Коккарарктар ыңкан аажок элиб турган.
Кожайың бир улаң хон, хунап чилкен.

Конка мени кончуп-кончуп, соп каз чаккаш:
«Косаралым дуруң турсең, тарыш!»—дээн.
Секке сирген хораның ээзи, ол-ла дүңе,
Чер-даа албайн, ийи берү шылдуу калды.

Каражаның орчун кылдыр кештер алаш,
Караа пөксөң үе чүдө ыңчан намоңан.
Бир-ле эртен удуп-оттуп чыдарыңа,
Бизе өсгүн ээзи калды даштың шуугар.

Болжам чүдүдү ол-ла доран улап кааптын.
Мойнуң орта база бир чаа халап дүштү.
Черле өштүг, хаймаратым калдар мый
Секти дойлаш, хораныңаң өлүп каап-тыр.

«Биттың эдич бодуң ийгеш, өлү бер!»—дээн,
Ылавадың—орнуңа чүс шагай алдым.
Конай чокта, кырыңа кыл, Бир-ле катал
Кожам бай кысың-биле кады хонду.

Конка келгеш, улаң дам